

RECENZE

Studia bibliographica Posoniensia 2013. Sestavila Miriam Poriezová. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2013. 192 s. ISBN 978-80-89303-40-3, ISSN 1337-0723

Od roku 2006 si sborník *Studia bibliographica Posoniensia*, který vydává pravidelně jednou ročně Univerzitná knižnica v Bratislavě, získal své věrné čtenáře na Slovensku i v řadách české odborné veřejnosti. Jeho nejnovější ročník je věnován tématu, které se v poslední době zaslouženě těší zvýšenému zájmu odborníků, a tím je *výzkum čtení jako kulturně historického fenoménu*. Zde recenzovaný sborník tím navazuje na tematiku ročníku předchozího, který svými příspěvky o významu výzkumu čtení a čtenářství upozorňoval na zahraniční zkušenosti s možnostmi interdisciplinárních přesahů literární vědy a knihovnědy do oblasti knižní kultury a inspiroval v tomto ohledu mnohé slovenské i české badatele. Jak naznačuje úvodní redakční poznámka sborníku, jeho vydavatelé nepovažují téma za nijak vyčerpané a hodlají se mu věnovat i v budoucnu.

Dvanáct uveřejněných studií přistupuje k tématu z rozdílných aspektů, pramenných východisek a zřetelů k odlišnostem kulturního vývoje v čase i místě. Lze je proto rozřadit do několika tematických skupin.

První studie *„Výzkum čtenářství ve vztahu ke knižní kultuře raného novověku – poznámky k problematice“* z pera českého badatele Jana Pišny, pracovníka pražské Strahovské knihovny, je věnována především metodologickým otázkám včetně úvah o proměnlivosti období raného novověku, které autor pro české prostředí vymezuje jako dobu mezi druhou polovinou 17. století a rokem 1792, a je zaměřena především na anatomii knihy ve vztahu ke čtenáři vnímanou z řady podstatných aspektů. Autor zdůrazňuje, že vzájemné ovlivňování mezi čtenářem, knihou a jejich okolím je důvodem, proč se postupné identifikování sociokulturních stop knižního chování na základě znalosti knižní kultury v čase a místě musí stát východiskem pro další interdisciplinární a týmové výzkumy vývoje čtení a čtenářství v jeho dějinném vývoji.

Autorem další české studie *„Čtenářské životopisy (metodologická reflexe plus zpráva z terénu)“* je Jiří Trávníček, pro něhož je v několika posledních letech výzkum čtenářství stěžejním odborným tématem. Z východiska definování životopisného vyprávění se dostává k charakteristice čtenářského životopisu se zdůrazněním jeho významu především pro sebereflexi a poznání sebe sama. Vychází z dosavadních výsledků čtenářských výzkumů organizovaných od roku 2007 Ústavem pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. ve spolupráci s Národní knihovnou ČR. Tyto výzkumy byly vedeny ve dvou liniích, a to kvantitativní v podobě statistického reprezentativního průzkumu dospělé populace v pravidelných pěti- a tříletých intervalech, dále pak kvalitativní v podobě čtenářských biografii získávaných s pomocí strukturovaného rozhovoru, dodatečně přepisovaného do lineárního vyprávění.

Další skupina příspěvků se věnuje sledování rozličných aspektů historického vývoje vztahu knižní kultury a čtenářství na základě podrobných analýz různých typů historických pramenů. Jak naznačuje už název studie *„Knižné oznámenia 15. storočia ako nástroj komunikačnej politiky. 2. časť (kníhkupecké knižné oznámenia)“*, autorka Lucia Lichnerová v ní navazuje na první část zaměřenou na vydavatelská knižní oznámení, zatímco ve zde publikované druhé části se věnuje knižním oznámením knihkupeckým. Shmuje jejich vzájemné odlišnosti a podává podrobný rozbor dochovaných knihkupeckých

knižních oznámení ze sedmdesátých a osmdesátých let 15. století, tištěných v Benátkách, Norimberku a Miláně. Sleduje jejich distribuci a charakterizuje jednotlivé profese, které se na ní podílely. Zamýšlí se i nad příčinami vymizení této podoby knižních oznámení na konci 15. století a jejich nahrazením novějšími formami lépe odpovídajícími potřebám knižního trhu.

Do druhé poloviny 18. století nás zavede článek Ivony Kollárové „*Čitateľské preferencie v jozefínskej dobe*“. Dopady josefínských reforem (reforma cenzury a uvolnění knižního trhu) na vývoj čtenářských zájmů autorka sleduje na základě informací z dobových satirických pojednání (Johann Friedel, Joseph Richter), studia osobní korespondence vzdělanců, knihkupeckých katalogů a cenzurních seznamů. Velkou pozornost věnuje novému jevu – vzniku veřejných čítáren ve slovenských městech, jejich provozu, dochovaným katalogům a dochovaným zprávám o cenzurních kontrolách nabízených knih.

Další tři příspěvky se zabývají výzkumem čtenářství v novověku na území Slovenska. Lívia Kurucová se v článku „*Čítanie slovenského ľudu v 2. polovici 19. storočia*“ zaměřila především na kritická hodnocení úrovně čtenářství ve slovenských lidových vrstvách, publikovaná ve druhé polovině 19. století na stránkách slovenských periodik. V hledání příčin nízké úrovně čtenářství panovala mezi současníky značná nejednotnost v tom, zda v té době chyběla dobrá slovenská literatura nebo naopak o ni nebyl zájem. Autorka se zabývá rovněž rozбором publikovaných doporučení jak v obecné rovině, tak s výčtem konkrétních doporučených knih. Pozornost věnuje i varováním před nevhodnou četbou a shrnuje dobová opatření ke zvýšení počtu pravidelných čtenářů dobré literatury. Příspěvek „*K problematike čítania pre ženy z pohľadu slovenského ženského hnutia od poslednej tretiny 19. po začiatok 20. storočia*“ napsal Karol Hollý, který se otázkám ženské emancipace na Slovensku delší dobu věnuje. Při výzkumu četby určené pro slovenské ženy vychází z pojetí ženského hnutí jako integrální součásti slovenského národního hnutí, kdy okruhy inteligence soustředěně kolem redakcí dvou ženských časopisů Dennica a Živena usilovaly zejména o podporování četby, a to především slovenské a slovenské literatury, i hledání literárního žánru vhodného pro Slovenky. Opírá se o názory na čtenářství žen na Slovensku tak, jak byly publikovány v dobovém tisku. Upozorňuje však, že podrobné analýzy jejich reálného vlivu na denní realitu slovenských čtenářek by si vyžadovaly nejen samostatný příspěvek, ale i další bádání v příslušných pramenech.

S problematikou literatury určené ženám souvisí také další příspěvek „*K problematice ženských pseudonymov v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia*“, jehož autorkou je Dana Hučková. Se stále silnějším prosazováním ženských autorek ve slovenské literatuře od osmdesátých let 19. století souvisela nejen jejich touha po osobní seberealizaci, ale zejména snaha vychovávat i vzdělávat slovenské čtenářky a nahradit tak tehdejší nedostatečné školní vzdělání děvčat. Protože v této oblasti vstupovaly na pole vymezené spíše „mužskými kritérii,“ skrývaly často svou ženskou identitu nejdříve za anonymitu, v 18. a zejména v průběhu 19. století za pseudonymitu výběrem mužského pseudonymu. K emancipaci jejich autorské prezentace tak docházelo až na počátku 20. století.

Významným zdrojem pro výzkum čtenářství a čtení jsou knižní fondy, a to jak sbírky fyzicky dochované s možnostmi zjišťování proveniencí jejich svazků, rozboru čtenářských příspěvků a čtenářských značek včetně analýz dochovaných knihovnických pomůcek, tak rovněž dobové zprávy o těchto sbírkách, čtenářské reflexe jejich vlastníků a řada dalších písemných pramenů.

Takto jsou zaměřeny další tři studie recenzovaného sborníku. Z pera Zity Perleczkové pochází článek „*Bibliotheca Corviniana. Svetoznáma knižnica Mateja Korvína*“, pojednávající o několika historických etapách vzniku a vývoje této věhlasné knihovny Matyáše Korvína (1443–1490) až do jejího tragického konce v roce 1526. Při hledání motivace

ke vzniku sbírky, její obsahové skladby, oborového a prostorového uspořádání autorka vychází z rozboru dobových oslavných spisů velebících jak Matyáše Korvína, tak jeho slavnou knihovnu, která v době svého rozkvětu na sklonku Korvínova života obsahovala takřka 2 500 svazků. Z nich se dnes podařilo dohledat přibližně dvě stě svazků roztříštěných ve 49 knihovnách na celém světě. Na možnosti výzkumu čtenářství v rámci studia institucionálních knihoven, v tomto případě knihoven kolejí jezuitského řádu, je zaměřena pozornost Marty Špániové v jejím příspěvku „*Jezuitské knižnice – prameň skúmania dejín čitateľstva*“. V rámci pravidel mezinárodně kodifikovaného vzdělávacího programu jezuitského řádu byl sestaven dokonalý pedagogický systém, který zahrnoval rovněž bezchybné fungování knihoven na všech stupních řádové organizace, unifikaci školní i mimoškolní četby a její dostupnost nejen pro členy řádu, ale i pro studenty, novice a výjimečně také pro další důvěryhodné osoby.

Kolejní knihovny byly dokonale organizované, pečlivě spravované a doplňované, na vysoké úrovni byla rovněž jejich katalogizace. Na území dnešního Slovenska vznikla hustá síť jezuitských kolejních knihoven, jejichž dochované katalogy poskytují dostatek informací o skladbě fondů i doklady reflexe řádových postulátů na doporučenou a zakázanou četbu. K nejoblíbenějším spisům ze starověké, scholastické i řádové literatury autorka sleduje rovněž dochování tištěných exemplářů těchto děl pocházejících ze slovenských tiskáren. Výzkum osobních knihoven slovenských osobností je v recenzovaném sborníku zastoupen článkem „*Osobná knižnica evanjelického kňaza Juraja Raaba*“, v němž Peter Sabov informuje o výzkumu knihovny, kterou během svého života shromáždil evangelický kněz Juraj Raab Kello (1900 – cca 1960). Po jeho smrti se dostala do fondu Slovenskej národnej knižnice v Martině. Její zatím jen částečná rekonstrukce zahrnuje 478 svazků, i když je zřejmé, že původně byla mnohem rozsáhlejší a že byla systematicky a cílevědomě budována nákupy, dary nebo výměnou. Většina svazků byla opatřena exlibris nebo podpisem vlastníka, v několika případech svazky nesou stopy knihařských oprav.

Na produkci bratislavských tiskáren 18. a 19. století v oboru lexikonů, odborných a jazykových slovníků se zaměřila Katarína Bokrošová v příspěvku „*Lexikóny a slovníky z produkcie bratislavských tlačiarní v 18. a 19. storočí*“. Rozbor dochovaných jazykových i odborných příruček se slovníkovou částí, dále pak jazykových slovníků i odborných lexikonů dokládá, že tyto pomůcky vykazují četné společné rysy. Ve sledovaném období byly do té míry aktualizovány, aby dobře plnily svou úlohu studijních a pracovních pomůcek.

V poslední studii nazvané „*Učebnice a čítanky v knižnici SNM – Múzea židovskej kultúry*“ Kamila Fircáková představuje soubor učebnicové a čítankové literatury dochované v knižním fondu bratislavského Múzea židovskej kultúry, které je jedním z oddělení Slovenského národního múzea. Zaměřuje se na rozbor více než stovky učebnic a čítanek tištěných v evropských jazycích, z nichž nejstarší pocházejí z přelomu 18. a 19. století a nejnovějšími jsou skripta z roku 2012. Soubor systematicky třídí podle původu na literaturu židovské proveniencí a na knihy vydané na Slovensku, v Čechách i dalších zemích.

V pravidelných rubrikách na konci sborníku je zpráva Gabriely Žibritové s osobní vzpomínkou na profesora Karola Głombiowského (1913–1986) a se zdůrazněním trvalé aktuálnosti jeho odborných prací k otázkám výzkumu čtenářství jako historického fenoménu. V rubrice recenzí nalézáme hodnocení tří publikací vydaných v roce 2012: prvním je čtvrtý svazek maďarské národní retrospektivní bibliografie, registrující tisky vydané na území bývalých Uher v letech 1656–1670. Druhou recenzovanou publikací je čtvrtý svazek *Sprievodcu po historických knižniciach na Slovensku*, tedy pokračování rozsáhlého díla vydávaného od roku 2001 se zaměřením na shrnutí současného stavu historických knihoven na území Slovenska a dosud obsahující údaje o celkem

99 knihovnách nebo jejich pozůstatcích. Jako třetí je recenze publikace *Kniha 2012*: zborník o problémech a dejinách knižnej kultúry. Obsahuje texty příspěvků přednesených na mezinárodním semináři konaném ve dnech 21.–23. listopadu 2011 v Bratislavě pod názvem *Odraz českých a slovenských vzťahov v staršej knižnej tvorbe*.

Každá studie je opatřena anglickým resumé, v samém závěru svazku je umístěn seznam všech sedmnácti autorů, kteří do tohoto recenzovaného sborníku přispěli včetně údaje o místě jejich působiště.

Lze tedy shrnout, že sborník *Studia bibliographica Posoniensia 2013*, jehož editorkou byla Miriam Poriezová, obsahuje řadu pečlivě vybraných studií, které pro oblast výzkumu čtení jako kulturně historického jevu nejen poskytují významné metodologické podněty, informují o dosavadních výsledcích výzkumu rozdílných typů pramenů k tomuto tématu, ale také kladou řadu nových otázek podnětných pro budoucí bádání a poskytujících inspiraci pro další následovníky.

PhDr. Alena Richterová, CSc., Národní knihovna ČR